

جایگاه مهمان و تکریم او مبتنی بر آموزه‌های وحیانی و سیره رضوی

با توجه به محدودیت‌های زیستی جهان معاصر

طیبه زارعی*

چکیده

زمینه و هدف: مهمان و مهمان شدن یکی از مباحث مهم زندگی اجتماعی انسان است که رحمت الهی را به همراه دارد و پیرامون احترام و تکریم مهمان، پذیرایی و مهربانی با او در آیات قرآن و سیره معصومین مخصوصاً امام رضا علیه السلام نکات فراوانی بیان شده است. بررسی‌ها نشان می‌دهد که محدودیت‌های زیستی معاصر در کلان‌شهرها تکریم مهمان را با برخی تکلف‌ها و چالش‌ها روبرو نموده است که نسبت به گذشته تغییراتی نه چندان مطلوب داشته است و لازم است تا با بررسی جایگاه مهمان و شیوه‌های تکریم او در آیات قرآن و سیره رضوی تلاشی در جهت بهبود شرایط آن صورت پذیرد. به همین دلیل هدف پژوهش حاضر بررسی جایگاه مهمان و تکریم او در آموزه‌های وحیانی و سیره رضوی با توجه به محدودیت‌های زیستی جهان معاصر است. روش: پژوهش با روش توصیفی-تحلیلی با توجه به آیات قرآن و سیره رضوی انجام شده است. یافته‌ها و نتیجه‌گیری: نتایج نشان داد اصل اساسی در تکریم مهمان مهربانی با او و حفظ کرامت و براساس آیات قرآن، آموزه‌های وحیانی و سیره رضوی شواهدی چون؛ «گره‌گشایی از مهمان و برآوردن حاجات او، تشکر مهمان و میزبان از همدیگر، عدم توقع کار از مهمان، کمک و تسهیل رفت و برگشت مهمان، استقبال از مهمان و سلام گرم و مصافحه با او، بدرقه مهمان، توجه به نیازهای مهمان و فراهم آوردن آن‌ها، رابطه متقابل در مهمانی‌ها و رفت و آمد، رعایت ادب و احترام در مقابل مهمان، محبت و مهربانی در مقابل مهمان و دوری از تکلف در مهمانی» نشان‌دهنده تکریم مهمان و راهکارهایی جهت تداوم آن در دوره معاصر هستند.

کلیدواژه‌ها

مهمان، تکریم مهمان، جهان معاصر، حفظ کرامت، آموزه‌های وحیانی، سیره رضوی.

* استادیار گروه معارف، دانشگاه آزاد اسلامی واحد کرمانشاه (Tayebeh.zareie@iau.ac.ir) | تاریخ دریافت: ۱۴۰۳/۰۷/۲۴؛ تاریخ پذیرش: ۱۴۰۳/۰۵/۱۱

۱- مقدمه و طرح مسئله

ارتباطات و رفت و آمد میان انسان‌ها به شیوه‌های مختلف انجام می‌شود و مهمان و میزبان بودن یکی از مباحث مهم زندگی اجتماعی و تعاملات انسانی است که از گذشته تا کنون مورد توجه بوده و به صورت فطری یعنی در سرشت خاص و آفرینش مخصوص انسان (جوادی آملی، ۱۳۸۴، ص. ۲۴) وجود دارد و همیشه در تعالیم دینی، آموزه‌های وحیانی، آیات قرآن و سیره معصومین علیهم‌السلام تکریم و گرامی داشت مهمان یکی از نشانه‌های ایمان و سنت‌های الهی بوده است. بر اساس گزارش قرآن هنگامی که فرشتگان به عنوان مردانی رشید و ناشناس بر حضرت ابراهیم علیه‌السلام وارد شدند، او بیش از هر کار دیگری شتابان اسباب پذیرایی را با کشتن گوساله‌ای فربه فراهم آورد و آن را برای مهمانان خویش آماده و اسباب پذیرایی و تکریم آن‌ها را فراهم گردانید (ذاریات، ۲۴-۲۹). همین شیوه را حضرت لوط نیز هنگامی که فرشتگان به صورت انسان و مهمان بر او وارد شدند در پیش گرفت و آنان را تکریم نمود. از اعتراض قوم او به آن حضرت معلوم می‌شود شیوه مألوف ایشان پذیرایی از تازه واردین و مهمانان بوده است. از این رو است که قومش به او گفتند: «مگر تو را بیش از این از پذیرایی کردن مردم بیگانه نهی نکردیم؟» (حجر، ۷۰).

مهمان کلمه‌ای فارسی با ریشه پهلوی است که به معنای دعوت شدن و پذیرایی شدن یا رفتن به خانه و محل زندگی دیگری است (معین، ۱۳۷۱، ج. ۶، ص. ۱۱۲۵) و در اصطلاح عربی واژه «ضیف» به معنای مهمان و اصل آن به معنای میل است که انسان با دعوت کسی میل می‌کند و به منزل او وارد می‌شود (راغب، ۱۴۱۲، ص. ۵۱۳). این واژه از گذشته‌ها در فرهنگ ایرانی بوده است و همیشه سعی بر آن بوده است تا به مهمان

خوش بگذرد و به عبارتی در نهایت احترام به او خدمت شود و ارزش او گرامی داشته شود. به همین خاطر تکریم مهمان از جمله اصول مهم سنتی و دینی است که باعث حمایت خاص خدا از کسانی که بنده او را گرامی بدارند، می‌شود و پیامبر اکرم ﷺ در این رابطه فرمودند: «پذیرایی از مهمان را کسی جز مؤمن پرهیزکار دوست ندارد» (حرعاملی، ۱۴۰۹، ج. ۲۴، ص. ۲۷۹) و این تکریم مصادیق مختلفی مانند توجه به زمان رسیدن مهمان، رفتن به پیشواز، دریافت وسایل او و حمل آن‌ها، مقدم داشتن قدم او در ورود به خانه، مرتب کردن کفش‌ها، راهنمایی برای قرار گرفتن در بهترین قسمت منزل، تهیه غذا و خوراکی‌های لذیذ و ... دارد (اترک، ۱۳۹۱، ص. ۹۰).

اگرچه مهمانی و دید و بازدید از مهم‌ترین رفتارهای اجتماعی و مصداق‌های صله رحم است که دین اسلام ضمن گرامی داشتن مهمان و مهمانی، طرفداران خود را به مهمانی دادن سفارش نموده است و آثار و برکات زیادی را برای مهمان‌نوازی تعیین کرده است (اترک، ۱۳۹۱، ص. ۸۶)، مانند آنکه پیامبر ﷺ وارد شدن مهمان به خانه را هدیه‌ای از طرف خدا دانسته و فرموده است: «هرگاه خدا بخواهد خیر و نیکی را به جمعیتی برساند، هدیه‌ای به سوی آنان می‌فرستد، سوال شد منظور از هدیه چیست؟ فرمودند آن هدیه مهمان است که با روزی خود وارد می‌شود و هنگام رفتن، گناهان آن خانواده را به همراه می‌برد» (نوری، ۱۴۰۷، ج. ۱۶، ص. ۲۵۸) اما در دوره معاصر و مخصوصاً در کلان‌شهرها با تغییر نظام ساخت‌وساز و گسترش آپارتمان‌نشینی، فضای خانه‌ها از نظام چندعملکردی به فضای تک‌عملکردی تغییر یافته و به تدریج تغییراتی در زندگی مردم پدید آمده که بخش زیادی از مهمانی‌ها به فضای خارج از خانه منتقل نموده است (عینی‌فر و آبرون، ۱۳۹۹، ص. ۱۶۱) و تغییرات زیادی را در هزینه‌ها، مخارج و

شیوه‌های برگزاری مهمانی ایجاد نموده است که تکریم مهمان را با محدودیت مواجه ساخته است و لازم است با اتکاء به منابع اصیل دینی مانند دستورات قرآن و سیره معصومین علیهم‌السلام در این باره چاره‌اندیشی شود. به عنوان مثال سیره و تعالیم امام رضا علیه‌السلام سرشار از نکات اخلاقی و رعایت ادب و احترام همراه با تکریم مهمان است که براساس بیان ایشان از جمله حقوق مهمان همراهی او تا دم در هنگام عزیمت است (عطاردی، ۱۴۱۳، ج. ۲، ص. ۳۳۱). ایشان مهمانی دادن و مهمانی رفتن را تشویق نموده است و آن را عامل تثبیت انسجام و اخوت اجتماعی میان برادران دینی دانسته و در این رابطه می‌فرمایند: «به دیدن (مهمانی) هم بروید و یکدیگر را دوست داشته باشید و دست یکدیگر را بفشارید (مصافحه) و به هم خشم نگیرید» (مجلسی، ۱۴۰۳، ۷۸، ص. ۲۴۷) که این امر سبب دوستی و مهربانی در میان شما می‌شود.

پیشینه پژوهش

بررسی‌ها نشان می‌دهد که مفهوم مهمان و متغیرهای وابسته به آن مورد توجه برخی از پژوهشگران بوده و محمدی ری شهری (۱۳۹۷) در فرهنگ‌نامه مهمانی به بررسی بایده و نبایدهای میزبانی و مهمانی با هدف تصحیح و تقویت فرهنگ ارزش‌های رفتاری براساس قرآن و حدیث پرداخته است. همچنین مطالعات و تحقیقات مهمانی بیشتر مرتبط با صنعت گردشگری و کسب و کار است که از جمله این موارد می‌توان به پژوهش‌های زیر اشاره نمود؛ اسماعیلی و همکاران (۱۴۰۱) به نقش مهمان‌نوازی در صنعت گردشگری و رونق آن پرداخته‌اند و سعیداردکانی و همکاران (۱۴۰۰) نیز مهمان‌نوازی را از مؤلفه‌های مهم در صنعت گردشگری و رونق آن دانسته‌اند. عین‌فر و آبرون (۱۳۹۹) مهمانی و مهمان‌نوازی را از خانه‌های سنتی و ایرانی تا آپارتمان‌ها

مورد بررسی قرار داده و در پژوهش دیگری کروی و مؤمنی (۱۳۹۸) به مطالعه پیرامون منابع مرتبط با صنعت گردشگری و از جمله مهمان‌نوازی اشاره داشته‌اند. در پژوهش دیگری ملک‌محمدی و همکاران (۱۳۹۸) برابری خواهی و مهمان‌نوازی بر سکونت و ساختار خانه‌های روستای گمیشان را بررسی کرده‌اند. اترک (۱۳۹۱) به بررسی آداب مهمانی از نگاه روایات اسلامی پرداخته است و همانطور که بررسی پیشینه پژوهش و مطالعات انجام شده نشان می‌دهد، بیشتر پژوهش به ارزش و اهمیت مهمانی در رونق زندگی اجتماعی، اقتصادی و فرهنگی و سیاسی پرداخته و کمتر پژوهشی به دستورات و قواعد انجام آن اشاره داشته‌اند و دقت به این نکته که الهام از دستورات دینی و بکارگیری آنان می‌تواند نتایج مطلوب‌تر و مهمانی به دور از تکلف و سختی به همراه داشته باشد و توجه به اینکه مهمان‌نوازی در آیات قرآن، فرهنگ و سیره اسلامی مخصوصاً سیره امام رضا علیه السلام دارای جایگاه رفیعی است مسئله اصلی پژوهش بررسی تکریم مهمان در تعالیم دینی و سیره رضوی با توجه به محدودیت‌های زیستی جهان معاصر در کلان‌شهرها است و به عبارتی این پژوهش در صدد پاسخ به این سؤال است که تکریم مهمان و مهربانی با او در آیات قرآن و دستورات دینی با تأکید بر سیره رضوی چگونه است و چه مصداق‌هایی دارد؟

۲- اهمیت و ضرورت پژوهش

اگرچه جهان معاصر و زندگی در آن دچار مسائل و مشکلاتی است که بعضاً مراسم مهمانی‌ها را با تکلف و دشواری‌هایی همراه ساخته است، ولی توجه به اینکه مهمان در فرهنگ اسلامی - ایرانی رحمت الهی و نکوداشت، احترام و تکریم او توفیقی ارجمند است که نصیب هر کسی نمی‌شود و مهمان‌نوازی از ویژگی‌های اخلاقی و

دینی است که این امور باعث سعادت و خوشبختی در دنیا و آخرت است (جوادی آملی، ۱۳۸۷، ص. ۱۴۵) نباید مانع برگزاری این آداب و سنت‌ها و یا کم‌رنگی آن باشد. زیرا در فرهنگ دینی اسلام مهمان حبیب خدا و موجب برکت است به گونه‌ای که مهمان‌نوازی، اخلاق و رفتاری انسانی و با ارزش است که به عنوان یک فضیلت و عمل اسلامی نقش مهمی در ایجاد پیوند میان افراد و سلامت آن‌ها در خانواده و اجتماع و حتی رونق بهتر زندگی و مسائل اقتصادی مانند گردشگری دارد. در آموزه‌های دینی و سیره معصومین علیهم‌السلام مهمان‌نوازی چنان مهم و با ارزش است که در ادعیه و زیارات مخصوص به ائمه معصومین علیهم‌السلام و بخصوص حضرت امام رضا علیه‌السلام یکی از ویژگی‌های انسانی و با فضیلت مهمان‌نوازی و احترام به مهمان است؛ چنان که آمده است: «فی یومکم هذا و هو یوم الأربعاء و مسجیر بکم فأضیفونی و آجیرونی؛ در این روز شما که روز چهارشنبه است به مهمانی شما آمده‌ام و به شما پناه آورده‌ام پس مرا به مهمانی و در پناه خود بپذیر» (قمی، ۱۳۸۸، ص. ۲۲۳). در کنار ارزش و اهمیت مهمانی و فضیلت آن، احترام به مهمان و تکریم او یکی از مهم‌ترین خصوصیات مؤمنان و انسان‌های وارسته در تعالیم دینی و سیره رضوی است که توجه به آن در همه زمان‌ها لازم است. لذا ارزش و اهمیت این پژوهش برای آن است تا ضمن بر شمردن جایگاه و اهمیت مهمانی در تعالیم دینی، به صورت ویژه تکریم مهمان و احترام به او را در سیره رضوی بررسی و بازگو کند.

۳- روش پژوهش

پژوهش حاضر کاربردی و در گروه تحقیقات نظری تحلیلی قرار دارد که با روش توصیفی- تحلیلی انجام شده است و برای رسیدن به هدف از منابع کتابخانه‌ای،

اطلاعات و داده‌های مختلف قرآنی، روایی و اینترنتی استفاده شده است. پژوهش حاضر در دو مرحله انجام شد. در مرحله اول آیات، احادیث، گزاره‌های مرتبط با کلیدواژه‌های مهمان، مهمان نوازی، تکریم مهمان، محدودیت‌های زیستی جهان معاصر و زندگی در کلان‌شهرها، تکلف‌های مهمانی‌گزینش و بررسی گردید و در مرحله دوم ضمن تجمیع موارد نامبرده با توجه به سیره امام رضا علیه السلام مهم‌ترین موارد تکریم مهمان‌گزینش و مورد مطالعه قرار گرفت و نهایت توصیف، تحلیل و جمع‌بندی مطالب ارائه گردید.

۴- مهمان و مهمانی در قرآن و آموزه‌های وحیانی

براساس تعاریف کتب لغت، مهمان کسی است که بر دیگری وارد شود و از او با طعام و دیگر وسایل پذیرایی کنند (دهخدا، ۱۳۷۷، ج. ۱۴، ص. ۲۱۹۱۴) و مهمان نوازی تلاش میزبان جهت فراهم آوردن راحتی مهمان و ابراز لطف عملی، تفقد و پذیرایی از او است (معین، ۱۳۷۶، ج. ۶، ص. ۱۱۲۶). مهمان‌داری و مهمان‌نوازی کردن از صفات برجسته جمعیت‌های انسانی و مسلمانان است. جمله معروف «مهمان حبیب خداست» سنت جاری و پذیرفته شده در بین مسلمانان است، چرا که مهمان برای رضایت خدا به ملاقات دوستش رفته است و در نتیجه خداوند هم او را دوست دارد. به همین خاطر باید به خوبی اکرام و احترام شود (معماریان و همکاران، ۱۳۸۹). برگزاری مهمانی باعث افزایش دوستی و حفظ ارتباط میان افراد و مخصوصاً خویشاوندان است که این امر برای شخص و جامعه برکات زیادی دارد و برای تعالی و تکامل جامعه و افراد بسیار مؤثر است. پیامبر صلی الله علیه و آله درباره خیر بودن مهمانی فرموده است: «امتم همواره در خیر و خوبی‌اند تا وقتی که یکدیگر را دوست بدانند، نماز

را برپا دارند، زکات بدهند و مهمان را گرامی بدارند...» (طوسی، ۱۳۷۲، ص. ۶۴۷).

یکی از اقدامات پسندیده در مهمانی پذیرایی و اطعام مهمان است که مورد توجه قرآن نیز بوده است و قرآن کریم اطعام نیازمندان را نوعی ایثار قلمداد کرده است و اطعام‌کنندگان را دوستان خدا دانسته است (دهر، ۸) و در جایی دیگر یکی از ویژگی‌های دوزخیان را عدم توجه به پذیرایی و اطعام بینوایان دانسته است (مدثر، ۴۲-۴۴) که از مکارم اخلاق و فضیلت‌های دینی در روابط اجتماعی است (وطن‌دوست، ۱۳۹۳، ص. ۶۱).

در آیات مختلف قرآن از جنبه‌های گوناگون مهمانی و آداب و آثار آن به صورت مستقیم و غیرمستقیم صحبت شده است. به عنوان مثال در آیه ۶۱ سوره نور اشاره به سلام دادن به میزبان، آیه ۵۳ احزاب با اجازه وارد شدن به خانه میزبان، آیه ۱۱ مجادله اشاره بر نشستن در جایی که میزبان مشخص کرده است و جا دادن به دیگر مهمانان، آیه ۲۶ ذاریات اشاره بر تسریع در پذیرایی از مهمانان و سایر آیاتی که در رابطه با مهمان و مخصوصاً تکریم و احترام به مهمان ذکر گردیده‌اند. چنانکه آیات ۲۶-۲۷-۲۹ سوره ذاریات به احترام گذاشتن و تکریم مهمان به صورت خاص اشاره نموده‌اند.

علاوه بر آیات قرآن در سیره معصومین علیهم‌السلام و تعالیم دینی نیز بسیار بر مهمان‌نوازی و مهمانی سفارش و تأکید شده است. به گونه‌ای که پذیرفتن دعوت مسلمان از سوی برادر مسلمان خویش، از مؤکدات رسول اکرم صلی‌الله‌علیه‌وآله‌وسلم به همه مسلمانان است و پذیرش دعوت مسلمان برای مهمانی را حتی اگر به فاصله ۵ میل باشد را از نشانه‌های دیانت دانسته (کلینی، ۱۴۰۷، ج. ۶، ص. ۲۷۶ و رد دعوت مؤمن برای مهمانی را دور از ادب دانسته (حرعاملی، ۱۴۰۹، ج. ۱۲، ص. ۱۴۵) و در این رابطه فرموده‌اند: «اگر مؤمنی مرا به خوردن پاجه گوسفندی دعوت کند می‌پذیرم و این جزء دین است» (برقی، ۱۳۷۱، ج.

۲، ص. ۴۱۱) و حضرت صادق علیه السلام نیز یکی از نشانه‌های ایمان را خوش خلقی و مهمانی دادن بر شمرده است (مجلسی، ۱۴۰۷، ج. ۷۱، ص. ۳۹۲) و امام علی علیه السلام در خطبه ۲۰۹ از نهج البلاغه خطاب به علاء بن زیاد که خانه بزرگی در دنیا ساخته بود و داشت، می‌فرماید: «در خانه خود در دنیا مهمان‌نوازی کن تا در آخرت نیز چنین خانه وسیعی داشته باشی». همچنین از نشانه‌های پرهیزکاری دوست داشتن مهمان و برخورد نیکو با او است و در سیره پیامبر صلی الله علیه و آله و سلم نیز به این امر اشاره شده است که در هنگام عبور ایشان از کنار مردی که گاو و شتر زیادی داشت و ایشان را دعوت نفرمود و در مقابل قربانی کردن بره توسط زنی که فقط چند بره داشت نشان از خصلت نیکو است و پیامبر صلی الله علیه و آله و سلم به یاران خود فرمودند: «این ویژگی‌ها دست خدا است و هرکسی را که بخواهد و خودش نیز تمایل داشته باشد، اخلاق نیکو می‌دهد (کاشانی، ۱۳۸۳، ج. ۳، ص. ۳۲). گذشته از ارزش و اهمیت مهمانی در پیشگاه خدا و نتایج آن در زندگی، احترام و گرمی داشتن مهمان اساس رعایت ادب در مهمانی‌ها است و در این رابطه احادیث زیادی از پیامبر صلی الله علیه و آله و سلم نقل شده است. به عنوان مثال در احترام و گرمی داشتن مهمان آمده است که: «هر که به خدا و روز قیامت ایمان دارد باید مهمانش را گرمی بدارد» (کلینی، ۱۴۰۷، ج. ۲، ص. ۶۶۷) و همراهی نمودن مهمان در غذا خوردن که از مصادیق تکریم مهمان است، به معنای تأیید دوست داشتن خدا و رسول او است (ورام، ۱۴۱۰، ج. ۲، ص. ۱۱۵).

آمدن مهمان به هر خانه نشانه‌ای از توجه پروردگار به آن خانه و خانواده است که این امر باعث حضور فرشتگان در آن محل می‌گردد و باعث می‌شود تا فرد از نعمات و برکات داشتن مهمان و میزبانی بهره‌مند گردد. پیامبر گرمی نیز پیرامون اهمیت آمدن مهمان به خانه و همراهی فرشتگان با آن‌ها فرموده‌اند: «کل بیت لا یدخل فیہ الضیف لا تدخله الملائکه؛

هر خانه‌ای که مهمان بر آن وارد نشود، فرشتگان واردش نمی‌شوند» (شعیری، ۱۳۶۳: ۳۷۸). به همین خاطر پذیرفتن و دعوت مهمان و خصوصا تکریم آن‌ها از خصوصیات برجسته مومنان و مسلمانان است که لازم است با دقت بیشتری در خصوص این مسئله نگریسته شود و از رفتار و سیره معصومین در این رابطه الگو گرفته شود.

۵- محدودیت‌های تکریم مهمان در جهان معاصر

جهان معاصر با خصوصیتی همراه شده است که عمده آن‌ها چالش‌هایی برای انسان و زندگی اجتماعی و حتی مهمانی‌ها فراهم ساخته است، از جمله این ویژگی‌ها مصرف‌گرایی و تجمل‌گرایی، رشد شهرگرایی و شهرنشینی و تغییر فرهنگ و سبک زندگی، تقلیل دین‌داری و جنبه صنعتی و دانشی گرفتن زندگی، نابودی طبیعت و محیط زیست و تزلزل بنیان خانواده و گرایش به تنهایی و تجرد خودمخرب (زارعی و عباسی دره‌بیدی، ۱۴۰۲، ص. ۱۲۴-۱۲۷) است که در کنار سایر محدودیت‌های زیستی، مسائل و مشکلات جامعه معاصر مانند تورم و بحران‌های شدید، آلودگی‌ها، استرس‌های مختلف شغلی و زندگی ماشینی، کاهش ابعاد خانواده و کوچک شدن فضای زندگی در شهرها و مسائل زندگی آپارتمانی همراه با کاهش ارزش‌های اخلاقی و مذهبی، باعث کمرنگ شدن برخی از جنبه‌های مثبت و سازنده زندگی مانند برگزاری مهمانی و تکریم مهمان شده است.

مسائل و مشکلات زندگی در جهان معاصر مخصوصا محیط کلان شهرها باعث کاهش میزان پای‌بندی به ارزش‌ها و اعتقادات شده است و براساس گزارش سازمان جهانی اسکان بشر (۲۰۰۵) نزدیک به نیمی از جمعیت شهری مناطق در حال توسعه (۴۳٪) و نزدیک به هشتاد درصد (۷۸٪) از جمعیت شهری مناطق کمتر توسعه‌یافته در محله‌های فقیرنشین

زندگی می‌کنند (UNDP, 2005: 13) و از نظر شرایط اقتصادی و اجتماعی در تضاد طبقاتی با دیگران و در شرایط نامساوی قرار دارند که این امر همراه با نوگرایی، صنعتی شدن و سیستم‌های پیشرفته ارتباطی بیش از پیش ارزش‌ها، هنجارها و نگرش‌های خانواده را تغییر داده و آن‌ها را به فردگرایی متمایل ساخته است و افراد را به صورت افراطی به کنش‌های عقلانی متمایل ساخته که بدین علت همه افراد حسابگر شده و فرض کنش‌های عقلانی آنان بر این است که افراد باید به طور منطقی عمل کرده و همه اطلاعات در دسترس پیرامون رفتار مورد نظر را جمع‌آوری نموده و به صورت منظم آن را ارزیابی می‌کنند (نواح و فروتن‌کیا، ۱۳۹۵، ص. ۲۵۷)، و در برخی مواقع مهمانی زیاد را باعث افزایش مخارج و هزینه‌ها دانسته و کمتر به آن مبادرت می‌ورزند، این در حالی است در احادیث به روشنی برکت داشتن مهمان و مهمانی بیان شده است و پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله در این رابطه فرموده‌اند: «مهمان، روزی خود را نازل می‌کند. البته اضافه بر این، گناهان صاحب‌خانه و میزبان را هم می‌زداید و این برکتی شگفت است» (حرعاملی، ۱۴۰۹، ج. ۱۶، ص. ۴۵۹).

از طرفی وجود چشم و هم‌چشمی، بالا رفتن توقعات، بی‌توجهی به درست مصرف کردن و اسراف، افزایش هزینه‌های زندگی، تشدید بیکاری و کاهش درآمدها و ناهمسانی درآمد و هزینه‌ها باعث شده است تا افراد کمتر تمایل به مهمانی رفتن یا پذیرش مهمان داشته باشند. علاوه بر این گسترش فردگرایی و ترجیح ملاحظاتی فردی بر خواسته‌های جمعی باعث شده است تا شیوه مهمانی‌ها در دنیای معاصر با گذشته تفاوت پیدا کند و بسیاری از افراد مهمانی را نوعی تکلف و دشواری دانسته که هزینه‌آور و محدودیت‌ساز است، این در حالی است که می‌توان با در نظر گرفتن بوم‌گرایی و بومی‌گزینی که براساس آن فرد با در نظر گرفتن شرایط محیطی و اجتماعی منطقه زندگی خود، شرایط اجتماعی،

کیفیت زندگی و میزان پس انداز خود اقدام به برگزاری مهمانی می کند بر این مسائل فائق آمد، به عنوان مثال می تواند سفره انداختن در طبیعت و استفاده از غذاهای ساده و کم هزینه را جایگزین رفتن به رستوران ها تالارها با هزینه های زیاد نماید. علاوه بر این در سیره رضوی اصول و روش های مهم و سازنده ای بیان شده است که در ادامه به آن ها پرداخته می شود.

۶- اصول و شیوه های تکریم مهمان در سیره و سنت رضوی

در سیره معصومین علیهم السلام، سیره تربیتی اخلاقی امام رضا علیه السلام از جایگاه و اهمیت ویژه ای برخوردار است. وقتی در رابطه با کرامت و تکریم انسان ها در سیر رضوی تفحص و جستجو شود، مشخص می شود که سیره این بزرگوار سرشار از مفاهیم و مضامینی است که به خوبی به بحث کرامت انسانی و حفظ آن توجه دارند. یکی از مواردی که می توان به زیبایی، بحث احترام و تکریم را در آن مشاهده نمود، تکریم و احترام مهمان است. این مسئله از چنان اهمیتی در سیره رضوی برخوردار است که انسان را در زمره بهترین مردم قرار دهد و کسی که بهره ای از مهمانی و میزبانی نداشته باشد در زمره بدترین افراد قرار می گیرد. لذا راه دادن مهمان و پذیرایی از او، در کنار برآوردن حاجتش از جمله مواردی است که طبق نظر و بیان امام رضا علیه السلام از اهمیت بسیار زیادی برخوردار است. امام رضا علیه السلام در سخنی زیبا در پاسخ به علی بن شعیب که فرمود بهترین و بدترین مردم کسیت؟ فرمودند: «کسی که زندگی دیگران از ناحیه او نیکو شود بهترین مردم و سپس ادامه می دهد می دانی چه کسی از نظر زندگی از همه مردم بدتر است؟ کسی که دیگران از زندگی او بهره ای ندارند و باز ادامه می دهد: ای علی نعمت هایی را که دارید نیکو قدرشناسی کنید و اطمینان نداشته باشید که

همیشه برای شما برقرار بماند و اگر از دست رفت چه بسا دیگر باز نگردد. ای علی برترین مردم کسی است که کسی از ناحیه او بهره مند نمی‌شود. مهمان یا کسی را که به او حاجتی دارد راه نمی‌دهد تنهاخور است و نسبت به زیر دستان خود خشمگین و سخت گیر است» (حرانی، ۱۴۰۴، ص. ۴۴۸). بدون شک احترام و گرمی داشتن مهمان با طبقه اجتماعی رابطه‌ای ندارد و مخصوص افراد با جایگاه اجتماعی بالا نیست، هر مهمانی را باید احترام و بزرگ داشت، حتی اگر از نظر اجتماعی در سطح پائین باشد. زیرا حضرت علی فرمودند: «مهمان خود را اکرام کن، گرچه او حقیر و کوچک باشد» (نوری، ۱۴۰۷، ج. ۱۶، ص. ۲۶۰).

بدین ترتیب در سیره و سنت رضوی موارد زیادی از تکریم مهمان به صورت مستقیم و غیر مستقیم اشاره شده است که مهم‌ترین آن‌ها را می‌توان در موارد زیر جمع‌بندی نمود:

گره‌گشایی از مهمان و برآوردن حاجات او

نقل است که شخصی از سفر حج برگشته بود و پول و دارایی خود را تمام کرده و دیگر هزینه‌ای برای برگشتن به منزل و موطن خویش نداشت و نزد امام رضا علیه السلام رسید و به ایشان گفت که من تو و پدرت را دوست دارم، از شما خواهش می‌کنم تا مرا به وطن خودم بازگردانی. هر مقدار که کمک کنی پس از رسیدن به منزل از طرف شما با فقیران صدقه خواهم داد. امام رضا علیه السلام در هنگام کمک کردن صورت خود را پوشانید و دویست دینار به او داد و هنگامی که سلیمان جعفری از او پیرامون این مقدار کمک و پوشاندن صورت خود سؤال نمود، ایشان در پاسخ فرمودند: «این کار از این جهت انجام دادم که مبدا آثار حقارت و شرمندگی را به خاطر برآورده شدن حاجتش در صورتش ببینم» (کلینی، ۱۴۰۷، ج. ۴، ص. ۲۴) و گره‌گشایی از مهمان و رفع حاجت کسی که به امام پناه آورده بود، از نشانه‌های تکریم مهمان است.

تشکر میزبان و مهمان از همدیگر

تشکر و سپاسگزاری از ویژگی‌های برجسته انسانی و مومنان است و از موارد مهم و قابل تأمل در سیره رضوی تشکر از همدیگر و کسانی است که عمل و کاری را برای انسان انجام داده‌اند. بدون تردید یکی از سخنان زیبا در مورد تشکر کردن از یکدیگر و مخصوصاً در مهمانی‌ها این حدیث از امام رضا علیه السلام است که فرمودند: «مَنْ لَمْ يَشْكُرْ الْمُنْعَمَ مِنَ الْمَخْلُوقِينَ لَمْ يَشْكُرِ اللَّهَ عَزَّوَجَلَّ؛ هر کس از تشکر برای مخلوقی که به او نعمتی رسانده است دریغ ورزد، در حقیقت از سپاسگزاری برای خداوند متعال دریغ ورزیده است» (حائری، ۱۳۸۵، ج. ۲، ص. ۳۷۲) لذا یکی از مواردی که ضرورت دارد انسان قدردانی به جا آورد و تشکر کند، در هنگام مهمانی است که شایسته است مهمان و میزبان از همدیگر تشکر نموده و سپاسگزاری نمایند. مهمان به خاطر تشکر از اعمالی که میزبان برای او انجام داده است و میزبان هم به خاطر اینکه مهمان با پذیرفتن دعوت خیر و نیکی را به منزل او آورده است و طبق یان معصومین سبب رفت و آمد فرشتگان به خانه او شده است.

عدم توقع کار از مهمان

از ابو عبدالله بغدادی نقل شده است که شبی امام رضا علیه السلام مهمان داشت، نظم چراغ به هم خورد، تا مهمان خواست آن را تنظیم کند، امام جلو آمد و او را از این کار بازداشت و خود به اصلاح چراغ پرداخت و فرمود: «انا قوم لا نستخدم اضیافنا»؛ ما خاندانی هستیم که مهمان خود را به کار نمی‌گیریم (کلینی، ۱۴۰۷، ج. ۶، ص. ۲۸۳). زیرا به کارگرفتن مهمان و سپردن کار به او، ممکن است از توان و قوه او خارج باشد یا شخص نتواند آنچه مد نظر میزبان است برای انجام کار را انجام دهد و این باعث

کاهش عزت نفس و نهایت خدشه دار شدن کرامت او گردد.

کمک و تسهیل رفت و برگشت مهمان

احمد بن بزنی یکی از مهمانان امام رضا علیه السلام بوده است که برخورد امام با ایشان و فراهم آوردن وسیله رفت و برگشت و کمک به او در رفت و آمد به عنوان یک تکریم و احترام به مهمان در نظر گرفته می‌شود. به گونه‌ای که نقل نموده است امام رضا علیه السلام او را دعوت و برایش مرکب فرستاده و در هنگام بازگشت چون مدتی از شب گذشته بود، امام فرموده‌اند: الان دیر شده است و اگر مسئله‌ای نیست، امشب را نزد ما بمان و فردا صبح تشریف ببرید و این شخص دعوت امام را پذیرفته و در هنگام خواب نیز با دادن جا و رو انداز مخصوص خود به او احترام گذاشته است (صدوق، ۱۴۰۴، ج. ۲، ص. ۲۱۲).

استقبال از مهمان و سلام گرم و مصافحه با او

براساس آیه ۸۶ سوره نساء که فرموده است: «وَإِذَا حُيِّئْتُمْ بِهِ فَاَحْسِنُوا بِأَحْسَنَ مِنْهَا أَوْ رُدُّوهَا» هرگاه به شما تحیت گویند، پاسخ آن را بهتر از آن بدهید؛ یا (لااقل) به همان گونه پاسخ گویند» ارتباط‌گیری صحیح و برقراری رابطه نیکو با دیگران از اصول مهم زندگی اجتماعی است و تاریخ زندگی و احادیث نقل شده از امام رضا علیه السلام حاکی از آن است که تمام سیره عملی و گفتمان‌های حضرتش بر مبنای کرامت انسانی و تقوایی و به منظور تربیت و رشد و بالندگی افراد، صورت می‌گرفته است و لذا با هر کسی از مردم، حتی مخالفان، گفتمانی انجام شده، کرامت آنان مورد توجه بوده و در رشد و تعالی آنان کوشش می‌شده است. از این رو امام رضا علیه السلام مانند پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله که متواضعانه بر هر کسی سلام و مصافحه می‌نمود به مردم احترام می‌گذاشت و با آنها متواضعانه رفتار می‌کرد (ابن شهر آشوب، ۱۳۷۹، ج. ۱، ص. ۱۴۷). در مقابل مهمان نیز لازم است ارتباط گرم برقرار

شود و هنگام ورود و خروج او به استقبال رفته و با او سلام و مصافحه نموده و با کنیه و به صورت محترمانه صدا بزند (حرانی، ۱۳۸۳، ص. ۵۲۴).

بدرقه مهمان

یکی از مهم‌ترین مواردی که باعث تکریم و احترام مهمان است، بدرقه او است. امام رضا علیه السلام در اشاره به آداب مهمان‌داری فرمودند: «من حق الضیف ان تمشي معه فتخرجه من حریمک الی الباب»؛ از جمله حقوق مهمان آن است که او را تا دم در همراهی کنی (عطاردی، ۱۴۱۳، ج. ۲، ص. ۳۳۱).

محبت و مهربانی در مقابل مهمان

لازم است در مهمانی‌ها با یکدیگر با محبت و مهربانی رفتار شود. زیرا مهربانی و محبت به همدیگر در سایر مکان‌ها و زمان‌ها نیز از اهمیت خاص خود برخوردار است و سفارش زیادی در رابطه با آن گردیده است. چنانکه امام رضا علیه السلام در این باره می‌فرمایند: «با سلطان و زمامدار با ترس و احتیاط همراهی کن، و با دوست با تواضع و با دشمن با احتیاط، و با مردم و با مهمان، با روی خوش» (حلوانی، ۱۴۰۸، ق، ص. ۱۳۳). و در رابطه با محبت و احترام به دیگران فرموده‌اند: «احترام و محبت نسبت به مردم و اظهار دوستی به آنان نیمی از عقل است» (مجلسی، ۱۴۰۳، ج. ۷۸، ص. ۳۳۵). بر اساس روایت نقل شده از حضرت امام رضا علیه السلام، ایشان با استناد به سخن حضرت رسول صلی الله علیه و آله و سلم از اینکه کسی دیگری را سب کند نهی کرده است زیرا خداوند حضرت آدم بر صورت خود آفریده است (قیومی، ۱۳۷۳، ص. ۳۷۶).

توجه به نیازهای مهمان و فراهم آوری آن‌ها

از مهم‌ترین مواردی که در رابطه با بزرگداشت و احترام مهمان مطرح است، توجه به

نیازهای معقول مهمان و فراهم آوردن وسایل مورد نیاز و خواسته‌های او است، هر چند که چیزی کوچک مانند چوب خلال باشد: «من حقّ الضیف أن يُعَدَّ له الخلال؛ از جمله حق مهمان این است که چوب خلال برای او فراهم آید» (صدوق، ۱۴۰۴، ج. ۳، ص. ۳۵۷). پیرامون این امر از ابوهاشم جعفری نقل است که روزی خدمت امام رضا علیه السلام رسیده و بسیار تشنه بوده است و بزرگواری امام مانع آن شده که در حضور ایشان آب طلب کند و امام رضا علیه السلام که متوجه موضوع شده خود آب طلبیده، جرعه‌ای نوشیده و سپس فرمودند: «ای اباهاشم! آبی گواراست، بگیر و بنوش که تشنگی‌ات را برطرف می‌کند» (مجلسی، ۱۴۰۳، ج. ۴۹، ص. ۴۸).

رابطه متقابل در مهمانی‌ها

مهمانی و دید و بازدید و انجام صله رحم از مهم‌ترین تأکیدات معصومین است که موجب سرازیر شدن رحمت خداوند در زندگی انسان است. اما آنچه مهم است و در مهمانی‌ها باید مورد توجه قرار گیرد و در سیره رضوی به صورت غیر مستقیم به آن اشاره شده است، رابطه متقابل در مهمانی‌ها است. امام رضا علیه السلام در سخنی زیبا و شیوا فرموده اند: «در رابطه با دیگران و مهمان، باید از طعام و غذای آن‌ها خورد، تا آن‌ها نیز از غذای شما بخورند» (حرانی، ۱۳۸۳، ص. ۵۲۴) و به مهمانی دیگران بروید تا به مهمانی شما آیند.

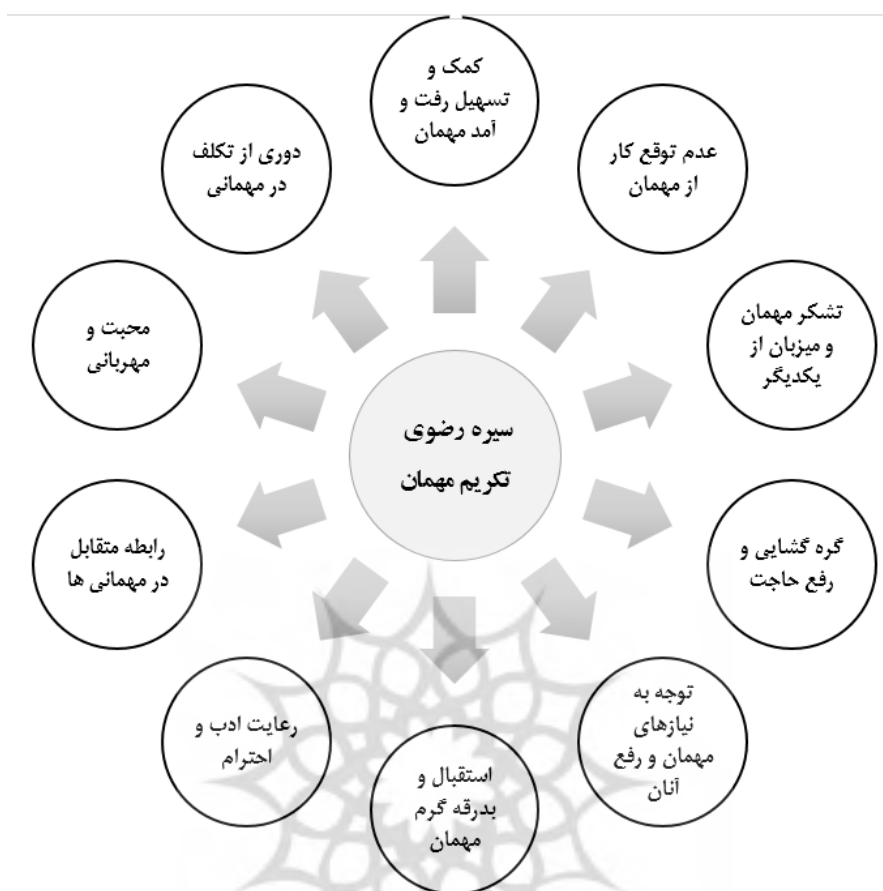
رعایت ادب و احترام در مقابل مهمان

ادب به معنای ظرافت و برازندگی است و در اصطلاح بهترین صورت از صور هر کاری است. رعایت ادب همچون لباس فاخر و زینتی و سرمایه‌ای است که در هر کس باشد، صفات و امتیازات فراوانی را به همراه خواهد داشت (کتابچی، ۱۳۸۷، ص.

۱۰۸). از راه‌های حفظ کرامت مهمان و تکریم او احترام گذاشتن و رعایت ادب در مقابل مهمان است. زیرا که عقل را همه دارند و ادب را باید آموخت و امام رضا^{علیه السلام} در حدیثی زیبا فرمودند: «عقل، عطیه الهی است و ادب و تربیت نتیجه زحمت. آن کس که در راه فراگیری ادب به زحمت و مشقت تن در دهد، پیروز می‌شود و سرانجام مؤدب می‌شود و آن کس که در راه ازدیاد عقل خدا داد که جزء سرنوشت آدمی است (عقل طبیعی) سعی و مجاهد نماید، جز بر نادانی خود نیفزوده است» (کلینی، ۱۴۰۷، ج. ۱، ص. ۲۴). بنابراین لازم است انسان در زندگی اجتماعی و در ارتباط با دیگران و خصوصاً در مقابل مهمان همیشه ادب را رعایت نماید.

دوری از تکلف در مهمانی

اگرچه طبق تعالیم دینی و سیره رضوی انسان باید مهمان‌نواز باشد و آنچه در خانه دارد از مهمان دریغ نکند (کتابچی، ۱۳۸۷، ص. ۲۴۶) اما نباید در مهمانی‌ها دچار تکلف گردد. امام صادق^{علیه السلام} درباره دوری از تکلف از سوی میزبان فرمودند: «زمانی که برادرت بر تو ناخوانده وارد شد، همان طعامی که در منزل داری برایش آماده کن و هنگامی که او را دعوت نمودی، در پذیرایی کردن از او خودت را به زحمت بینداز» (برقی، ۱۳۷۱، ج. ۲، ص. ۴۱۰). همچنین امام رضا^{علیه السلام} نیز با بیان سنت علوی در میزبانی فرموده است که حضرت علی^{علیه السلام} در دعوت مهمانی شخصی از او سه قول گرفت؛ اینکه از بیرون برای ایشان چیزی تهیه نکند، از آنچه در خانه دارد پذیرایی کند و به زن و فرزندان اجحاف نکند و به این ترتیب دعوت شخص را پذیرفت (شیخ صدوق، ۱۴۰۴، ج. ۱، ص. ۴۵). بنابراین لازم است در هنگام مهمانی رفتن اسباب زحمت میزبان را فراهم نکنی. چنانکه باز در این رابطه امام رضا^{علیه السلام} فرمودند: «وقتی مهمان دیگران می‌شوی اسباب زحمت میزبان را فراهم نکن» (عطاردی، ۱۴۱۳، ج. ۲، ص. ۳۱۲).

شکل ۱- سیره رضوی و تکریم مهمان

نتیجه‌گیری

جهان معاصر با تمام پیشرفت‌هایی که داشته است، محدودیت‌ها و مسائل و مشکلاتی را برای انسان‌ها و برخی از آداب و رسوم آنان پدید آورده است که از جمله این موارد مسائل و مشکلات مهمانی‌ها و تکریم مهمان است که محدودیت‌های زیستی معاصر کلانشهرها مانع از تکریم کامل مهمان و حتی در برخی مواقع برگزاری مهمانی می‌شود. این در حالی است که تکریم انسان‌های دیگر و مهربانی و عطف در برخورد

با دیگران از مهم‌ترین مؤلفه‌های اخلاقی و معنوی در آموزه‌های وحیانی و خصوصاً سیره رضوی است که بواسطه آن زندگی انسان‌ها در یک مسیر متعالی و هموارتر برای رسیدن به سعادت و قرب الهی قرار می‌گیرد و شایسته است انسان‌ها در مراسم‌های اجتماعی و رسوم مختلف زندگی به کرامت یکدیگر توجه داشته باشند و در حفظ و ارتقای آن تلاش نمایند. مهمانی و مهمان‌نوازی یکی از رسوم و سنت‌های الهی است که توجه به آن از اهمیت زیادی در سیره معصومین و تعالیم دینی برخوردار است. بالاخص تکریم مهمان نکته برجسته‌ای است که در آیات قرآن نیز به صورت مستقیم به آن اشاره شده است و پذیرایی حضرت ابراهیم علیه السلام به نحو شایسته از مهمانان خویش و همچنین حضرت لوط علیه السلام، نمایانگر تکریم و مهربانی با مهمان به عنوان یک اصل مهم دینی و عمل خداپسندانه است. در سوره‌هایی از قرآن مانند احزاب، نور، ذاریات به تکریم مهمان اشاره شده است و به تبع آن در احادیث معصومین این امر یکی از ویژگی‌ها و صفات نیک انسانی و راه‌های تقرب خداوند بیان شده است و پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله پذیرفتن دعوت برادر دینی را برای مهمانی، از دیانت دانسته است و رد نمودن دعوت را به دور از ادب می‌داند. همچنان که ورود مهمان را به مثابه ورود فرشتگان به خانه میزبان دانسته و بازگشت مهمان از خانه را با تعبیر دور شدن گناه و گناهان از اهل آن خانه. اما آنچه اهمیت دارد و در این پژوهش به آن پرداخته شد تکریم مهمان و مؤلفه‌های آن در سیره رضوی است که در مواردی چون «گره‌گشایی از مهمان و برآوردن حاجات او، تشکر مهمان و میزبان از همدیگر، عدم توقع کار از مهمان، کمک و تسهیل رفت و برگشت مهمان، استقبال از مهمان و سلام گرم و مصافحه با او، بدرقه مهمان، توجه به نیازهای مهمان و فراهم آوردن آن‌ها، رابطه متقابل در مهمانی‌ها و رفت

و آمد، رعایت ادب و احترام در مقابل مهمان، محبت و مهربانی در مقابل مهمان و دوری از تکلف در مهمانی» اشاره نمود که بدین وسیله قسمتی از ارزش‌ها و هنجارها و جایگاه مهمانی و باید و نبایدهای آن به خوبی روشن و مشخص می‌گردد و لازم است تا این امر مورد توجه قرار گیرد و این امور به صورت کاربردی در جوانب مختلف فرهنگی، اجتماعی و اقتصادی برای رونق زندگی دنیوی و سعادت اخروی مورد استفاده قرار گیرد.

منابع

۱. قرآن کریم
۲. نهج البلاغه (۱۳۹۵)، ترجمه محمد دشتی، انتشارات امیرالمؤمنین، قم.
۳. ابن شهر آشوب مازندرانی، محمد بن علی (۱۳۷۹ق)، مناقب آل ابی طالب (لأبن شهر آشوب)، چاپ اول، نشر علامه، قم.
۴. اترک، حسین (۱۳۹۱)، آداب مهمانی از منظر روایات اسلامی، معرفت اخلاقی، سال سوم، شماره ۴، ص. ۱۰۲-۸۵. آدرس اینترنتی: <http://rouyesh.iki.ac.ir/content>
۵. اسماعیلی، سعیده، قادری، اسماعیل، یآوری گهر، فاطمه، و یاسوری، مجید. (۱۴۰۱)، تحلیل کیفی عناصر اکوسیستم کارآفرینی صنعت مهمان نوازی و گردشگری (مطالعه موردی: شهرستان بندر انزلی). *مطالعات جغرافیایی نواحی ساحلی*، دوره ۳، شماره ۴، پیاپی ۱۱، ص. ۶۷-۴۱. آدرس اینترنتی: <https://sid.ir/paper/1055026/fa>
۶. برقی، احمد بن محمد (۱۳۷۱ق)، *المحاسن*، دارالکتب الاسلامیه، قم.
۷. جوادی آملی، عبدالله (۱۳۸۷)، *مبادی اخلاق در قرآن*، انتشارات اسراء، قم.
۸. _____ (۱۳۸۴)، *فطرت در قرآن*، انتشارات اسراء، قم.
۹. حائری، محمد مهدی (۱۳۸۵ق)، *شجره طوبی*، چاپ الحدریه، نجف اشرف.
۱۰. حر عاملی، محمد بن حسن (۱۴۰۹ق)، *وسایل الشیعه*، چاپ اول، مؤسسه آل البیت، قم.
۱۱. حرانی، ابن شعبه (۱۳۸۳)، *تحف العقول*، ترجمه صادق حسن زاده، چاپ سوم، انتشارات آل علی، قم.
۱۲. حرانی، ابن شعبه، ابو محمد الحسن بن علی بن الحسین (۱۴۰۴ق)، *تحف العقول عن آل الرسول*، چاپ دوم، جامعه مدرسین حوزه علمیه قم، قم.
۱۳. حلوانی، حسین بن محمد (۱۴۰۸ق)، *نزهه الناظر و تنبیه الخاطر*. مدرسه الامام المهدی عجل الله تعالی فرجه الشریف، قم.
۱۴. دهخدا، علی اکبر (۱۳۷۷)، *لغت نامه دهخدا*، نشر روزنه، تهران.
۱۵. راغب، حسین بن محمد (۱۴۱۲ق)، *مفردات الفاظ القرآن*، دارالقلم، بیروت.

۱۶. زارعی، طیبه و عباسی دره‌بیدی، احمد (۱۴۰۲)، آسیب‌ها و چالش‌های تحقق کرامت انسانی در جهان معاصر و راهکارهای رفع آن با الهام از آموزه‌های رضوی. *اخلاق و حیانی*، سال ۱۳، شماره ۳، پیاپی ۲۸، ص. ۱۱۷-۱۴۴، آدرس اینترنتی؛ https://ethics.isramags.ir/article_184759.html
۱۷. سعیداردکانی، سعید، طباطبایی نسب، سیدمحمد، و دباغی، حامد. (۱۴۰۰)، توسعه و اعتبار بخشی مقیاس اندازه‌گیری تجربه مهمان‌نوازی و تاثیر آن بر رضایت مشتری. *کاوش‌های مدیریت بازرگانی*، سال ۱۳، شماره ۲۵، ص. ۴۱۹-۴۴۵. آدرس اینترنتی: <https://sid.ir/paper/959989/fa>. SID.
۱۸. شعیری، محمدبن محمد (۱۳۶۳)، *جامع الاخبار*، انتشارات شریف رضی، قم.
۱۹. صدوق، محمدبن علی (۱۴۰۴ق)، *عیون اخبار الرضا*، مؤسسه اعلمی، بیروت.
۲۰. طوسی، ابوجعفر محمدبن حسن (۱۳۷۲)، *امالی*، تحقیق: قم الدراسات الاسلامیه مؤسسه البعثه، دارالثقافه، قم.
۲۱. عطاردی، عزیز الله (۱۴۱۳ق)، *مسند الامام الرضا*، چاپ دوم، انتشارات دار الصفوه، بیروت.
۲۲. عینی‌فر، علیرضا و آب‌رون، نسترن (۱۳۹۹)، تبیین تداوم مهمان‌پذیری از خانه ایرانی تا آپارتمان معاصر. *معماری و شهرسازی آرمان شهر*، سال ۱۳، شماره ۳۳، ص. ۱۶۵-۱۷۷. آدرس اینترنتی: <https://sid.ir/paper/525226/fa>. SID.
۲۳. قمی، عباس (۱۳۸۸)، *مفاتیح الجنان*، ترجمه حسین انصاریان، دارالعرفان، قم.
۲۴. قیومی، جواد (۱۳۷۳)، *صحیفه الرضا*، دفتر انتشارات اسلامی، قم.
۲۵. کاشانی، ملامحسن (۱۳۸۳). *المحجبه فی البیضاء فی تهذیب الاحیاء*، تحقیق علی اکبر غفاری، چاپ دوم، ج ۳، دفتر انتشارات اسلامی، قم.
۲۶. کتابچی، محسن (۱۳۷۸)، *آئین زندگی (از دیدگاه امام رضا «علیه السلام»)*، چاپ چهارم، نشر الف، مشهد.
۲۷. کروی، مهدی و مومنی، معصومه (۱۳۹۸)، بررسی مسایل مرتبط با منابع انسانی در صنعت گردشگری و مهمان‌نوازی. *شبک*، سال، شماره ۱۰، پیاپی ۴۹۹، ص. ۷۱-۷۸. آدرس اینترنتی: <https://sid.ir/paper/522574/fa>. SID.
۲۸. کلینی، محمدبن یعقوب (۱۴۰۷ق). *اصول کافی*، دارالکتب الاسلامیه، تهران.
۲۹. کوهی، محمدرضا (۱۳۹۴)، نگاهی به برخی آداب مهمان‌نوازی و میزبانی؛ مهمان‌حبیب خداست، *روزنامه معارف کیهان*، ش ۲۱۳۰۷، ص ۶. آدرس اینترنتی: <https://www.magiran.com/article/3332861>

۳۰. مجلسی، محمدباقر (۱۴۰۳ق)، *بحار الانوار*، مؤسسه دارالوفا، بیروت.
۳۱. محمدی ری شهری، محمد (۱۳۹۷). *فرهنگ نامه مهمانی*، چاپ سوم، قم: موسسه علمی فرهنگی دارالحدیث، سازمان چاپ و نشر.
۳۲. معماریان و همکاران (۱۳۸۹)، تأثیر فرهنگ دینی بر شکل گیری خانه؛ مقایسه تطبیقی خانه در محله مسلمانان، زردتشتیان، یهودیان کرمان، *مجله تحقیقات فرهنگی*، دوره سوم، شماره ۲، ص. ۲۵-۱. آدرس اینترنتی: https://www.jicr.ir/article_139.html
۳۳. معین، محمد (۱۳۷۱)، *فرهنگ فارسی*، نشر سپهر، تهران.
۳۴. ملک محمدی بیدهندی، خانه، سلطان زاده، حسین، و ارمغان، مریم. (۱۳۹۸). نقش برابری خواهی و مهمان نوازی بر تداوم سکونت در خانه های گمیشان. *مطالعات شهر ایرانی اسلامی*، سال ۹، شماره ۳۶، ص. ۴۸-۳۵. آدرس اینترنتی: <https://iic.ihss.ac.ir/Tag/%20>
۳۵. نواح، عبدالرضا و فروتن کیا، شهروز (۱۳۹۵)، *جامعه شناسی محیط زیست*، نشر جامعه شناسان، تهران.
۳۶. نوری، میرزا حسین (۱۴۰۷ق)، *مستدرک الوسائل و مستنبط الوسائل*، مؤسسه آل البيت، قم.
۳۷. ورام بن ابی فراس، ابوالحسین مسعود بن عیسی (۱۴۱۰ق)، *تنبيه الخواطر و نزهه النواظر*، مکتبه فقیه، قم.
۳۸. وطن دوست، رضا. (۱۳۹۳). *آداب مهمانی و میزبانی در سیره و تعالیم رضوی*. فرهنگ رضوی، سال دوم، شماره ۶، ص. ۷۴-۵۹. آدرس اینترنتی: <https://sid.ir/paper/485628/fa> SID.
39. United Nations Development Program (UNDP). (2005). A home in the city, Task force on improving the lives of slums dwellers.